

О.Ф. Самойлов

*викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Київського міжнародного університету,
аспірант Київського міжнародного університету*

МІСЦЕ УКРАЇНИ У СВІТОВИХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті розглядаються особливості сучасних глобалізаційних процесів і на основі вивчення тих наслідків глобалізації, які вже проявилися, робиться спроба аналізу місця України в цих процесах.

Ключові слова: Україна, глобалізація, експансія, культура, ідентичність, самоідентифікація.

Актуальність даної статті полягає в тому, що сучасні глобалізаційні процеси є явищем складним, неоднозначним і тяжкозрозумілим, про що свідчать дискусії, розгорнуті провідними світовими експертами в даній галузі. Ми виходили з того, що вивчення тих наслідків глобалізації, які вже проявилися, є запорукою усвідомленішої участі України в подальших глобалізаційних процесах.

Серед *праць*, у яких досліджується це питання, слід, на нашу думку, назвати насамперед праці таких дослідників, як Ф. Фукуяма, С. Хантингтон, О. Тоффлер, І. Валлерстайн, Б. Зажигаєв, М. Сенченко, В. Наконечний та інших.

Метою статті є з'ясування міжнародно-політичних умов, зовнішньополітичних механізмів, внутрішньополітичних рушійних сил і теоретико-методологічних засад дослідження зовнішньої і внутрішньої політики України в умовах глобалізації .

Завдання статті полягає в тому, щоб на основі теорій, вчень і доктрин здійснити аналіз місця України в сучасних глобалізаційних процесах.

Для того, щоб зрозуміти місце і роль України в політичній структурі світу, що змінюється, слід насамперед звернутися до аналізу того, що нині являє собою сучасний світ.

Існують численні концепції й підходи зі спробами осмислення характеристик політичної структури світу та тенденцій його перебудови в XXI столітті. В одних концепціях світ уявляється все більш гомогенним, переважно внаслідок розвитку процесів глобалізації, що охоплюють нові території та сфери (економічні, соціальні, політичні, культурні тощо). У цих концепціях глобалізація, зазвичай, розглядається як поширення західних моделей, цінностей та інститутів. Класичними з огляду на це є праці Ф. Фукуями [6].

В інших теоретичних схемах світ виглядає поділений або розколотим. При цьому основою для розколу є різні критерії: цивілізації в С. Хантингтона [5]; так само цивілізації, але іншого роду – сільськогосподарська, індустріальна та постіндустріальна – в О. Тоффлера [7]; рівень соціально-економічного розвитку країн (високий, середній і низький, на основі чого, відповідно, виділяються центр, напівпериферія і периферія) – в І. Валлерстайна [9] тощо.

Нарешті, існують концепції, у яких робляться спроби поєднати обидві тенденції: глобалізацію й універсалізацію світу, з одного боку, і його фрагментацію – з другого.

Але незалежно від того, якої саме позиції дотримуються дослідники, більшість з них підкреслюють, що на початку XXI століття світ переживає певний критичний період, який визначають як «точку біфуркації», «перехідний вік», епоха невизначеності тощо.

На нашу думку, слід говорити про те, що нинішня глобалізація, з одного боку, уніфікує соціальний простір, а з другого – веде до чіткішої стратифікації світової спільноти. Формується система, що складається з країн «ядра» глобалізації та країн «периферії» глобалізації. На жаль, Україна не є суб'єктом глобалізації і належить в цьому аспекті до периферійних держав [3, с. 207]. Це обумовлено як рівнем її соціально-економічного розвитку, так і місцем і роллю держави в сучасній світовій політичній «грі подій та впливів». Які ж проблеми постають перед Україною у зв'язку з глобалізацією світу? Насамперед, це послаблення ролі держави і посилення впливу на внутрішні

українські процеси основних суб'єктів глобалізації, а саме, країн «Великої вісімки» (США, Канада, Англія, Франція, Німеччина, Італія Японія, Росія), ТНК (наприклад, Газпром), а також міжнародних організацій та об'єднань (ООН, НАТО, ЄС, СОТ, МВФ, ФІФА, СНД) тощо. Наслідком глобалізації є утворення наднаціональних інститутів і перехід у їхню компетенцію цілої низки політичних, економічних, соціальних функцій, які раніше виконували органи національних держав. Це призвело, з одного боку, до збільшення кількості національних державно-правових інститутів, орієнтованих на задоволення потреб наднаціональних організацій, а з другого – до ліквідації функціонально непотрібних у нових умовах державних установ України. Далі посилюється транснаціоналізація ринків (фінансових, матеріальних, людських, енергетичних) та інших ресурсів. Й Україна зіштовхується з проблемою неконкурентоспроможності своєї продукції. По-третє, застосування нових наукоємних і комунікаційних технологій, унаслідок використання яких інформатизація суспільного виробництва змінює зміст і формат значного масиву суспільних відносин. Людина все більше дистанціюється від формально усталених, звичаєвих процедур повсякденного життя, створюючи власний стиль і власну наповненість життя певними подіями, переживаннями та дозволяям за допомогою новітніх технологій. Лібералізм (свобода норм, вибору напрямків соціальної активності, вільний ринок, скасування кордонів і митних перешкод) поширюється як світоглядна орієнтація людини й суспільства, що раціонально діє й оптимально розвивається на сучасному відрізку часу. Дійсно, лібералізація обміну, нові форми міжнародного поділу праці, зростання руху капіталів, посилення конкурентної боротьби дозволяють досягати економічного зростання в багатьох країнах світу, сприяють розширенню зайнятості, зниженню рівня бідності і підвищенню добробуту. Можна сказати, що процеси глобалізації, безсумнівно, відкривають нові можливості людського розвитку, пов'язані із всесвітнім поширенням новітньої технології і форм виробничої організації, які одночасно забезпечують високий матеріальний статус працівника, що вимагають від нього наукових знань і мобілізують його творчу ініціативу й інтелектуальні

здібності. Однак ці нові можливості розподіляються вкрай нерівномірно, залишаються недоступними переважній більшості людей, які живуть за межами розвинених країн, серед інших і багатьом українцям. Тривала політична криза в Україні й обумовлене нею регулювання суспільних процесів у ручному режимі заважають упровадженню цивілізаційних механізмів управління й самоорганізації соціуму [2, с. 172]. Чим багатші й міцніші внутрішні зв'язки суспільства, вищий ступінь його ідейної, економічної і соціальної консолідації, чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим успішніше, на нашу думку, українське суспільство здатне використовувати переваги інтеграційних зв'язків і адаптуватися до умов глобального простору.

Не можна заперечувати, що глобалізм як відчуття єдності людства, мирний симбіоз його і природи став характерною ознакою нового бачення світу. Але глобалізм нашої епохи – це, з одного боку, система міфів, що стали реальністю, а з другого – реальність, що спростовує ці міфи. Переважна більшість населення планети розуміє, що глобалізація не є тим, бажаність чи небажаність чого підлягає обговоренню; це універсальна соціальна дійсність. Під її впливом люди усвідомлюють, що світ став іншим, а це спонукає вишукувати нові базові засади для його пізнання й осмислення. Стає марним аналіз окремих суспільств як структур, що розвиваються переважно внутрішньо. Насправді вони є структурами, що виникають унаслідок глобальних процесів або як форма реакції на ці процеси.

В умовах глобалізації народам стає все важче зберігати власну самобутність та ідентичність. Ми стаємо свідками процесу розмиву культурно-національної ідентичності народів, втрати ними своїх цінностей, які замінюються новими, що є продуктами глобалізаційних впливів і тенденцій. Це стосується й України.

Для України проблема національної ідентичності в умовах глобального світу є досить складною і стоїть вона гостріше, ніж у більшості західних країн, адже в нас не було часу на формування власної чіткої та всеохоплюючої системи національної ідентичності. Перебування України в складі СРСР, радянська політика щодо України та інших радянських республік була

направлена на придушення національних тенденцій, пов'язаних з утворенням держави-нації. Потрібно виділити ще декілька чинників, які, на нашу думку, вплинули на ускладнення цієї проблеми. Ці чинники мають загальний характер. Отже, у великій мірі проблеми збереження національної ідентичності пов'язані з масовими міграціями населення в другій половині ХХ століття та на початку ХХІ. На сучасному історичному етапі спостерігаємо феномен перетину інтересів іммігрантів і представників титульної нації. Якщо в минулому столітті права національних меншин притискалися, то нині представники нижчих і середніх прошарків суспільства об'єднуються для захисту загальних життєвоважливих інтересів, незважаючи на країну походження. Тобто, відбувається процес консолідації титульної нації та іммігрантів на ґрунті загальних економічних і політичних інтересів, тоді як етнічні проблеми відходять на другий план. Крім того, офіційна політика (наприклад, європейська) спрямована на формування нових космополітичних або транснаціональних ідентичностей. Засобами в даному випадку виступають єдині права й обов'язки, форма документів, валюта і т. ін. Однак це не означає, що етнічні проблеми, як такі, і проблеми збереження національної ідентичності є неактуальними. Навпаки, процеси глобалізації відкривають саме перед європейцями як титульними націями зовсім не безхмарне майбутнє. У багатьох країнах Європи (Франція, Німеччина, Нідерланди і т.д.) проживають великі групи іммігрантів, що відрізняються від європейців високим рівнем народжуваності. Можна передбачити, що згодом відбудеться зниження кількості корінних мешканців і послаблення їх економічних, соціальних і політичних позицій. Як наслідок – ослаблення західної демократії та поступова ісламізація Європи [11, с. 224].

Нині маємо тенденцію до скорочення кількості населення і в Україні. І це не просто (як вважає більшість) наслідок реформ, що відбуваються в країні. Скорочення корінного населення – це і є одним з головних завдань на шляху побудови Світової держави: адже лише надто зменшивши кількість корінних мешканців, можна скасувати саме поняття Батьківщина.

Нині українці все частіше орієнтуються на якість життя – на досить високий рівень особистого споживання. Нам нав'язують, що саме це і є у житті найголовніше, його мета і сенс. Якщо немає можливості забезпечити власну дитину всім – підкреслюємо: усім, а не найнеобхіднішим, то краще взагалі і не народжувати! А так як більшість наших співвітчизників і собі не можуть забезпечити достойний рівень життя, то питання щодо продовження роду автоматично знімається.

Але для більшої переконливості вітчизняні прихильники й лоббісти глобалізму використовують так звану політику планування сім'ї, яка зводиться до того, що нині нам нав'язують аборти, контрацепцію та «нетрадиційні види сім'ї» (простіше кажучи – гомосексуалізм і лесбійство). Зрозуміло, що така «політика» призводить до зменшення кількості населення.

Виникає логічне запитання: хто ж житиме на нашій території, якщо корінне населення скоротиться до мінімуму?

Але з точки зору глобалізму тут немає жодних проблем – адже завжди можна завести імігрантів. Вони не перебірливі, відірвані від свого коріння і проти єдиної Світової держави заперечувати не будуть. Чужа земля буде їм завжди чужою, а коли засумують за своєю – будь-ласка, ані віз, ані кордонів.

Постає запитання: заради чого імігранти поїдуть до нашої країни, адже завжди краще вдома? Усе залежить від того, як жити. І чи має людина дім взагалі – у самому прямому значенні цього слова, тобто, чи є дах над головою? То ж чи не тому у світі активно розпалюються так звані «локальні конфлікти», які породжують десятки мільйонів біженців, що готові на будь-яких умовах пересилитися, хоч на край світу, аби лише позбавитися «жаху війни»?

Під тиском глобалізації український культурний генотип поступово змінюється: матеріальне абсолютизується, культура перетворюється на прислужницю бізнес-еліти, вилучається національний складник, прищеплюється етика “безчуттєвої корисності” та соціального автоматизму. “Гроші не пахнуть” – тому можна співати чужих пісень, кепкувати з національних традицій, національних героїв і всього комплексу вітчизняних

культурних надбань, атакуючи маскультом юні душі, витравлюючи з них джерела морального наснаження. Рік за роком зменшується відвідуваність музеїв, театрів, кіноконцертних залів, згасає релігійна свідомість, що теж є наслідком великого інформаційного та маскультівського терору. З причин низького життєвого рівня, в умовах тотальної комерціалізації всіх сфер життя, відбувається відторгнення основної маси населення від культури, освіти, духовних цінностей. За даними соціологічних досліджень, на музей, театр і книжки пересічна українська сім'я в середньому витрачає близько 10 гривень на місяць [15]. Унаслідок – простежуємо духовну анемію, що призводить до духовного здичавіння та всеруйнівного цинізму. Кланова приватизація, безсоромне захоплення власності, дикий капіталізм розчавили надії людей на справедливу Україну.

Нині в Україні, на жаль, спостерігається тенденція, коли для більшості молодих українців притаманний брак етнокультурної чи національної самоідентифікації, вони перестають сприймати себе як українців, втрачають свою українськість. Соціалізація молоді відбувається або на традиційно радянській, або на західній моделі виховання – але у будь-якому випадку поза національній. На жаль, українська національна культура (традиції, звичаї, обряди, фольклор) більшістю молодих людей сприймається як анахронізм. А відсутність в українській молоді національної самоідентифікації якраз і призводить і сприяє легшому проникненню вестернізованих цінностей у молодіжне середовище.

Щовечора українські села занурюються в темряву, будинки культури зруйновані, книжки до сільських бібліотек востаннє надходили десь десять років тому, дровове радіо струхлявіло, телебачення стало розкішшю. Селянам залишається лише заливатися самогонкою. У містах становище не краще: тут убивають заради кількох гривень, бомжі фільтрують смітники, зате телеканали безперестанку балабонять про “достатки”: комфорт італійських меблів, ванни “джакузі” та масажні крісла. Щоденну літургію успіху та благополуччю співають також нічні клуби, салони краси, казино, закриті відпочинкові зони зі «своїми» орденами та розпізнавальними знаками і «своїми» званнями на

кшталт призабутого “шевальє”. Маємо ситуацію, яку відомий науковець ХХ століття Дмитро Чижевський охарактеризував як “неповна нація, неповна література, неповна культура...” [12, с. 202].

Нинішня глобалізація – це універсальне поширення однорідних культурних взірців і поступове створення єдиної глобальної системи економіки й соціального управління, що відбувається через абстрагування від національних традицій і національних особливостей. При цьому національне виноситься за дужки історичного контексту, а соціально-правова ієрархія загрожує узаконитися навіки, як за часів давньої Еллади та Давнього Риму, де паралельно існували два світи – патрициїв та плебеїв.

Тож, головне питання, яке нині постає перед українським суспільством: чи вдається нам нейтралізувати створені глобалізацією загрози? На жаль, сьогодні глобалізаційні тенденції радше сприяють збереженню в українців розмитої, постколоніальної ідентичності, ніж її подоланню. Цьому, на нашу думку, сприяють такі чинники:

По-перше, як уже зазначалося вище, Україна є радше об'єктом, аніж суб'єктом глобалізаційних процесів. Рівень нашої інтегрованості в глобалізований світ оцінюють як посередній. Більшість наших співгромадян не володіють іноземними мовами, не користуються Інтернетом, не бували за кордоном, а тому судять про світ на підставі старих стереотипів, а не нових знань і досвіду. Це означає, що Україна ще нездатна ефективно захиститися від негативних аспектів глобалізації.

По-друге, глобалізований світ і глобальні тенденції, зокрема, у культурній сфері, часто сприймаються в Україні через західне посередництво. Наслідок такого становища – домінування в українському культурно-інформаційному просторі закордонної мас-культурної продукції. Наше суспільство є пасивним споживачем культурних, ідеологічних послань, створених іншими культурами, іншими державами, що згубно впливає і на економіку України, і на культуру та національну ідентичність її громадян.

Нині розвиток українського суспільства підпорядкований загальним закономірностям розвитку сучасної світової системи. Саме тому в умовах надзвичайного зростання зовнішніх впливів на економічне, соціальне, культурне і політичне життя українського суспільства проблема впливу на розвиток глобальних процесів постає центральним питанням виживання. За словами О. Білоруса, вплив нової реальності, що виникає під тиском глобалізації, має потужний, навіть шокуючий політичний ефект, оскільки вимагає визначити ставлення до засад і динаміки глобалізації та виробити стратегію поведінки відповідно до її парадоксів і викликів [14, с. 434].

Підсумовуючи все вищезазначене, маємо наголосити на тому, що історична перспектива сучасної України багато в чому залежить від того, наскільки ми, українці, збережемо власну самобутність, обумовлену нашим етногенезом, і наскільки зможемо протистояти нівелюючому впливу прогресуючої глобалізації. Глобалізація суперечить одному з найістотніших принципів організації природи і людського суспільства – принципу поліморфізму і тому не буде сприяти загальному розвитку людства в цілому та України, зокрема, хоча може бути для нього стимулюючим "викликом" у тому сенсі, у якому його розумів Арнольд Дж. Тойнбі [13]. Досвід окремих культур включає в себе дві великі категорії – досвід набутий і досвід успадкований. При цьому набутий досвід, найзначніші досягнення якого поширюються по всьому світу, сприяє глобалізації, у великій мірі звужує творчу ініціативу, заважає проявам оригінального мислення, обмежує межі пошуку нових шляхів у науці, культурі й техніці. Навпаки, досвід успадкований може бути базою для нових творчих пошуків й одночасно забезпечувати цим пошукам оригінальність способів і шляхів, що надзвичайно важливо для людської цивілізації взагалі та України й українців у цілому.

Література

1. Зажигаєв Б.В. Україна на перехресті глобальної політики – Ч. 1: Україна та європейська система сучасних міжнародних відносин // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Некряч А.І. та ін.]; вип. 1. – К. : КиМУ, 2010. — С. 76–90.
2. Наконечний В. М. Світове українство в сучасних глобалізаційних процесах // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б.І. та ін.]; вип. 2. – К. : КиМУ, 2011. — С. 164– 179.
3. Самойлов О.Ф. Цивілізаційно-культурний аспект аналізу глобалізаційних процесів // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б.І. та ін.]; вип. 2. – К. : КиМУ, 2011. — С. 205–219.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / [пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон. – М. : АСТ, 2003. – 603 с.
6. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Фрэнсис Фукуяма. – М. : Ермак, 2004. – 588 с.
7. Тоффлер Э. Шок будущего / Элвин Тоффлер. – М. : АСТ, 2008. – 560 с.
8. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : АСТ, 2010. – 784 с.
9. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Иммануил Валлерстайн. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 416 с.
10. Фрідмен Т. Лексус і оливкове дерево. Зрозуміти глобалізацію / Томас Фрідмен. – Львів : Лілея-НВ, 2002. – 384 с.
11. Дергачёв В.А. Глобалистика / Владимир Александрович Дергачёв. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 304 с.
12. Чижевський Д.І. Культурно-історичні епохи / Дмитро Іванович Чижевський. – К. : Смолоскип, 2002. – 300 с.

13. Тойнби А.Дж. Цивилизация перед судом истории / Арнольд Джозеф Тойнби. – М. : Рольф, 2002. – 592 с.
14. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку / Олег Григорович Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
15. Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/monitoring>

This article examines the peculiarities of contemporary globalization processes and the attempt of analysis of place of Ukraine in them is done.

Key words: Ukraine, globalization, expansion, culture, identity, self-identification.

В статье рассматриваются особенности современных глобализационных процессов и на основе изучения тех процессов глобализации, которые уже проявились, делается попытка анализа места Украины в этих процессах.

Ключевые слова: Украина, глобализация, экспансия, культура, идентичность, самоидентификация.